

**ХЛЕБ УСЯМУ АСНОВА:
ГРАМАТЫКА І СЕАНТЫКА ВЕРШАКАЗА А. РАЗАНАВА “ХЛЕБ”**

Б.А. Крук, У.М. Сяргей
(Мазыр, Беларусь)

У артыкуле разглядаецца лексіка-семантычная структура вершаказа “Хлеб”, характарызуецца інфармацыйная напоўненасць лексемы хлеб у аднайменным вершаказе А. Разанавы, вызначаецца ўнутрытэкставая сувязь мікратэм твора, якая забяспечваецца рознапланавасцю семантыкі лексемы хлеб.

Тэмы і матывы вершаказаў А. Разанавы розныя. Але аб’ядноўвае іх надзвычай шырокі спектр аўтарскіх нечаканых семантычных параўнанняў і пераўвасабленняў. Некалькі вершаказаў (“Мё д”, “Аладка і блін”, “Малако” і інш.) прысвечана розным стравам. Першы вершаказ у зборніку “Танец з вужакамі” [1] з гэтай тэматычнай групы – “Хлеб”.

Так, у слоўніку С.І. Ожэгава пададзены наступныя тры значэнні слова хлеб: “1. Пищевой продукт, выпекаемый из муки; 2. Плоды, семена злаков, размалываемые в муку; 3. Средства к существованию, заработок” [2, 862–863].

Разгледзім, якое семантычна-граматычнае напоўненне набывае слова хлеб у аднайменным вершаказе А. Разанавы.

У вершаказе аўтар выдзяляе чатыры мікратэмы. Герменеўтычныя назіранні даюць падставы сцвярджаць, што лексема хлеб у першай мікратэме набывае шырокія канатацыйныя ацценні: *Хлеб святы, хлеб вялебны, і ўсё, што спалучана з ім, што “злепена” з ім, адбываецца як абрад, як набажэнства, як малебен.*

Адразу адзначым, што ў абрадавым печыве беларусаў хлеб займае самае пачэснае месца. З хлебам сустракалі гасцей і частавалі іх, хлеб елі з баршчом за святочным сталом, корж (хлеб) раздавалі ўсім прысутным за памінальным сталом, на Вялікі пост пяклі булкі, абкладвалі іх шышкамі і бралі гэтыя булкі ў поле, калі ішлі сеяць. А ў праказках “Не ўсякая мука хлебам стане” і “Хлеб хлебу брат” зафіксавана вялікая народная мудрасць: толькі тая мука, з якой можна спячы хлеб, мае

каштоўнасць. Хлеб беларусам усведамляўся як боскі дар, “вобраз самога бажаства”. Існавалі ў беларусаў розныя павер’і, звязаныя з гэтым сімвалам багацця, дастатку. Так, па прыгатаваным у печы хлебе, напрыклад, прадказвалі лё с сям” і або яе членаў: калі бохан хлеба ў час прыгатавання ў печы развальваўся на дзве палавіны – сям” ю чакала смерць гаспадара або гаспадыні [3, 693].

У першай мікратэме, такім чынам, лексема *хлеб* мае сімвалічнае значэнне, бо суадносіцца з боскім пачаткам (як “абрад, набажэнства, малебен”).

Другая мікратэма не мае нейкага схаванага, скрытага сэнсу; у ёй аўтар падкрэслівае, што хлеб усяму аснова: *Хлеб хвалебны: яго шануюць і хваляць усе плямёны – і дулебы, і вялеты, і лахвічы*. Тут трэба дадаць, што і ў многіх прыказках падкрэсліваецца: хлеб з” яўляецца найважнейшай каштоўнасцю: 1. *Хлеб усяму галава*. 2. *Хлеб і вада – маладзёцкая яда* (прыказка сцвярджае, што гэта не голад, калі пры атсутнасці іншай яды даводзіцца есці толькі хлеб). 3. *Без хлеба яда – да парoga хада* (лічылася, што нельга добра наесціся, калі есці іншую страву без хлеба). 4. *Ядзім хлеб траякі: чорны, белы і ніякі* (наяўнасць хлеба сведчыла і аб сацыяльнай няроўнасці людзей, іх рознаму дастатку) [4, 544], [5].

Змест гэтай мікратэмы пераклікаецца і з вершам Максіма Танка “Прыгча пра хлеб”. Падарожны, які ў час сваёй вандроўкі “хлеб вытрас на дарогу, а сам пашкандыбаў далей”, вымушаны быў вярнуцца і пакланіцца хлебу: “адаў паклон, як брату” [6, 509–510].

У трэцяй мікратэме падкрэсліваецца, што хлеб “лепшы з усіх страў, з усіх наедкаў”. Тут жа лексема *хлеб* напаяняецца новым семантычным зместам, бо асацыіруецца з “Leben” (жыць, жыццё). Адрозніваецца вобраз, створаны А. Пысіным: *Збыта многае ў жыцці, З дарогі змецена і змыта. Мне ў жытці хочацца ўвайсці, Мне вечнасцю здаецца жыта* [7]. У А. Пысіна жыта сімвалізуе вечнасць (сейбіт – каласок – жыта – жыццё), і у А. Разанава хлеб падаецца не проста як страва, а таксама сімвалізуе само жыццё, яго насыпаннасць.

У гэтай жа мікратэме А. Разанаў сцвярджае, што хлеб бывае розны: чэрствы і сухі (“*смокчацца, грызецца*”), размочаны ў вадзе (“*хлябаецца*”), але нараджае хлеб, зберагае яго штогод глеба – зямля, на якой расцілі хлеб прадзеды, дзяды, бацькі: *Ён есца,*

смокчацца, грызецца, “хлябаецца” і генетычна памятае свой радавод, сваю бацькаўшчыну – глебу.

У вершаказе А. Разанава “хлеб” – гэта і страва (“есца”, “смокчацца”), і крыніца жыцця, руху (“яго бацькаўшчына – глеба”).

Апошняя мікратэма вершаказа невялікая: усяго 9 лексем. Цікавым моўным фактам у гэтай мікратэме з” яўляецца ўжыванне прыметнікаў-каларатываў *чорны і белы*. Колеравая паралель “чорны – белы” лагічна завяршае вершаказ: *На выгляд хлеб чорны, але па сваёй сутнасці белы*. Зварот аўтара да чорнага і белага колераў невыпадковы. Белы і чорны – два колеры са старажытнай колернай трыяды (белы, чырвоны, чорны), якія маюць глыбокі сімвалічны сэнс. Так А. Разанаў падкрэслівае найвышэйшую каштоўнасць хлеба, бо паводле міфалогіі беларусаў хлеб выкарыстоўваецца і ў якасці абярэга і як рытуальны прадмет [3]. І сціплы абед, і святочны стол беларус не можа ўявіць без хлеба. Супрацьпастаўленне *чорны – белы* нясе двайную нагрукку і ўспрымаецца пашырана, бо чорны колер часцей сімвалізуе смутак. У вершаказе ж лексемы *чорны і белы* маюць пазітыўную афарбоўку, бо выяўляюць ідэю няспыннасці жыцця. Слова “белы” набывае ў кантэксце вершаказа новыя адценні – яго змяшчае і аўтарскі, па-мастацку асэнсаваны сэнс: “лепшы”, “святы”.

Такім чынам, ключавым, сэнсаўтваральным і кампазіцыйным элементам у вершаказе з” яўляецца лексема *хлеб*, якая ўвасабляе не толькі “прадукт харчавання”, а і абрад і малітву, і глебу, і жыццё.

Герменеўтычныя назіранні даюць падставы сцвярджаць, што лексема *хлеб* набывае статус універсальнай, бо мае ў вершаказе спецыфічную інфармацыйную напоўненасць. Відавочна, што аўтарам унутраны сэнс лексемы *хлеб* у кожнай мікратэме трансфармуецца, напаяняецца новымі закладзенымі слоўнымі вобразамі і філасофскімі абагульненнямі [8].

Значэнне слова *хлеб* у вершаказе ад адной мікратэмы да другой пашыраецца, набываючы новыя канатацыйныя адценні. У кароткім, але надзвычай ёмкаім па змесце, вершаказе Алеся Разанава хлеб выступае як аснова жыцця, як крыніца жыцця, руху наперад. Такой бачыцца нам мастацкая інфармацыя, што закладзена ў вершаказ “Хлеб” яго аўтарам. Трэба толькі дадаць, што глыбінная інфармацыя – падтэкставая – раскрыта, напэўна, толькі часткова, бо кожнае новае “прачытанне” твора выклікае ўсё новыя і новыя асацыяцыі.

Літаратура

1. Разанаў, А. Танец з вужакмі: выбранае / А. Разанаў. – Мінск: Маст. літ., 1999. – 462 с.
2. Ожегов, С.И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – 4-е изд., доп. – М.: А Темп, 2004. – 944 с.
3. Беларускі фальклор: Энцыклапедыя: у 2-х т. / рэдкал.: Г.П. Пашкоў і інш. – Мінск: БелЭН, 2006. – Т. 2. – 832 с.
4. Лепешаў, І.Я. Тлумачальны слоўнік прыказак / І.Я. Лепешаў, М.А. Акалцэвіч. – Гродна: ГрДУ, 2011. – 695 с.
5. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко. – Мінск: БелЭн, 2002. – 784 с.
6. Танк, Максім. Збор твораў ў шасці тамах / Максім Танк. – Мінск: Маст. літ., 1979. – Т. 3. Вершы (1954–1964). – 560 с.
7. Пысін, А. Збор твораў у 2 тамах / А. Пысін. – Мінск: Маст. літ. – 1980. – Т. 1. – 336 с.
8. Валгина, Н.С. Теория текста. Учебное пособие / Н.С. Валгина. – М.: Логос, 2004. – 280 с.